

OM POPULÄRHISTORISKA TIDSKRIFTER

DANIEL NYSTRÖM

År 2011 skrev jag tillsammans med historikern Svante Norrhem artikeln ”Arkiv och perspektiv: Finns det en motsättning mellan populärhistoria och genushistoria?” där vi kritiserade det populärhistoriska fältet för vad vi kallade för ”metodologisk genusblindhet” (Nyström och Norrhem 2011). Artikeln pläderade för en mer vetenskaplig populärhistoria med starkare förankring i maktperspektiv och arkivstudier. Det vi framför allt riktade sökarljuset mot var de populärhistoriska tidskrifterna och vad vi uppfattade som ett överdrivet fokus på aktörsdriven politisk historia. Kort sagt ondgjorde vi oss över upptagenheten vid ”stora män” i den populära historieförmedlingen, det som lite raljant brukar kallas ”kungar och krig”.

Kanske var vi orättvisa i vår kritik. Som historikern Marianne Sjöland påtalat är det faktiska innehållet i svenska populärhistoriska tidskrifter mer varierat än vad ryktet gör gällande (Sjöland 2016: 12). Även om tidskriftsomslagen tenderar att bekräfta den förutfattade bilden är det faktiska innehållet mer blandat.

Hur som helst har det nu gått ett antal år och det har hänt en del inom det populärhistoriska fältet. De största populärhistoriska tidskrifterna har ny ägare – Bonnier Publications – som också beslutat att lägga ned en av de större tidskrifterna, nämligen *Allt om historia* (de Vivo 2019). Vidare har en ny tidskrift med explicit fokus på kvinnohistoria lanserats: *Historiskan*. Slutligen har ett antal vetenskapliga studier av populärhistoria som historiekulturellt fenomen publicerats (Popp, Schumann och Hannig 2014; Holmqvist 2016; Sjöland 2016). Detta är alla iögonfallande nyheter.

Förändringar på fältet behöver inte nödvändigtvis leda till förändringar i den populärhistoria som presenteras, men just i fallet *Historiskan* undrar jag om inte tidskriften tämligen handgripligt söker överbrygga den motsättning mellan populärhistoria och genushistoria som jag och Norrhem diskuterade 2011. Det är också tänkbart att lanseringen av *Historiskan* påverkat det övriga fältet i en riktning eller annan. Hur har exempelvis en tidskrift som *Populär historia* valt att möta konkurrensen? Genom ökad profilering mot manligt kodad historieskrivning eller genom en breddning av ämnen och perspektiv?

I den här essän riktar jag fokus mot hur *Populär historia* och *Historiskan* förhåller sig till kvinno- och genushistoriska ämnen. Från de senaste åren finns det exempel på ämnen som behandlats i båda tidskrifterna. Det rör framträdande historiska personer som Kleopatra VII, drottning Kristina, Selma Lagerlöf, Jenny Nyström; ämnen som fotboll, piloter, folkrörelser och alkohol; och historiska typer som "politikern", "kungligheten", "konstnären", "revolutionären", "pionjären". Dessa iakttagelser har styrt mitt urval.

Låt mig börja med slutsatserna. Det ska genast sägas att ingen av tidskrifterna genomsyras av något teoretiskt avancerat genusperspektiv, utan vad som framkommer är olika varianter av additiv kvinnohistoria. Additiv kvinnohistoria är en outhärlig del av att göra kvinnor synliga i historien, men inriktningen har kritiserats för att inte tillräckligt fokusera på maktförhållanden (Scott 1983; Hagemann 1991; Hirdman 1992). Detta är emellertid en diskussion inom genushistorisk forskning med drygt 30 år på nacken och det kan därför finnas anledning att fråga sig vad additiv kvinnohistoria innebär idag.

Vad gäller *Historiskan* är min iakttagelse att den additiva historieskrivningen alltså har en subversiv potential, som genom sin blotta existens blyxtbelyser genusstrukturer i historieskrivningen i övrigt. Samtidigt kan tidskriften ses som ett exempel på den feministiska paradoxen, det vill säga att betonandet av kvinnor som särskild grupp riskerar att förstärka genussystemets isärhållande och hierarkiserande princip. En vanligt förekommande kritik mot manligt kodad historieskrivning är att den presenteras som omärkt, som historia kort och gott, medan kvinnligt kodad historia presenteras som märkt, exempelvis genom prefix som "kvinno-" och "genus". Det är därför viktigt att diskutera hur produktivt *Historiskans* genusperspektiv egentligen är. I vilken mån riskerar tidskriften att bekräfta uppdelningen mellan märkt och omärkt historieskrivning, mellan genus-/kvinnohistoria och historia, och i förlängningen mellan kvinnor och män?

Vad gäller *Populär historia* har den under de senaste åren breddat innehållet mot att tydligare inkludera genushistoriska ämnen.

Genusperspektivet i bemärkelsen genusrelationer är många gånger tydligare i *Populär historia*. Den sätter inte likhetstecken mellan kvinnor och genus som *Historiskan* tenderar göra, och artiklar om framträdande par som Emma och Anders Zorn, Alva och Gunnar Myrdal, Moa och Harry Martinsson erbjuder på många sätt upplysande läsning. Längden på artiklarna gör att det oftare än i *Historiskan* finns möjlighet till historieteoretiska utvecklingar kring historiesyn och historieanvändning. Samtidigt finns det exempel där det uppstår en ambivalens mellan vad jag litet slarvigt kallar för traditionell och uppdaterad historia. Det kan vara när bild och text inte korresponderar eller när fascinationen över en mossig version av historien överskuggar eventuella nytolkningar och på så sätt reproducerar en traditionell förståelse.

Det går inte att bortse från att de kvinnor som behandlas i *Populär historia* redan är kanoniserade. Det tycks måsta vara en "Elin Wägner", "Selma Lagerlöf", "drottningen den eller den" för att beredas utrymme. Detta gäller inte *Historiskan* som skriver om kvinnor och kvinnliga sammanslutningar från världens alla hörn. Naturligtvis är det många kända kvinnor som florerar även där, men dessa kvinnor delar på utrymmet med den egyptiska kvinnorörelsen, afrikanska elitsoldater, västindiska upprorsledare, 1700-talsastronomen Wang Zhenyi och många fler.

Essän är upplagd så att jag först diskuterar det stundtals spända förhållandet mellan populärhistoria och akademisk historia. Därefter följer ett avsnitt där jag resonerar kring relationen mellan populärhistoria och populism, det vill säga hur populärhistoria på olika sätt går att betrakta som en förhandling om det folkliga. Avslutningsvis jämför jag ett urval publiceringar i tidskrifterna *Historiskan* och *Populär historia* för att underbygga de slutsatser jag presenterar ovan.

Akademisk och populär historieskrivning

Ständigt denna populärhistoria. Det vore en lögn att säga att det bland akademiska historiker inte existerar en viss attityd gentemot populärhistoria. Attityden kan beskrivas på två sätt. För det första finns en utbredd föreställning om att populärhistoria inte går i takt med forskningsfronten, att den tenderar att servera gammal skåpmat i glansiga förpackningar eller att den presenterar historien på ett sätt som inte längre finner stöd i aktuell forskning. När historieforskningen börjat tillämpa nya perspektiv eller att arkivfynd kastat nytt ljus på kända fenomen står den populära historieskrivningen kvar och tuggar samma gamla version av det förflutna om och om igen.

För det andra finns det en tendens att betrakta populärhistoria som ett slags skräpultur, där den kommersiella aspekten av verksamheten anses för-

vanska trovärdigheten och korrektheten i den historia som presenteras. Värre än så kan det ibland antydast att den historia som förmedlas genom stora förlag bryter mot en av akademins kardinalfloskler: forskning bör vägledas av ett fritt kunskapssökande och inte av kortsiktiga (kommersiella eller politiska) intressen. Populärhistoria som ett slags melodifestival för historiker betecknar sig akademiska historiker helst för.

Akademiska historikers attityd gentemot populärhistoria tar sig ofta formen av felfinneri (Larsson 2014: 121). Typexemplet är historikern Peter Englund recension av Herman Lindqvists *Historien om Sverige – När Sverige blev stormakt* (1994): ”Detta för oss osökt över till felen. Det är omöjligt att lista allihop” (Englund 1994). Men även från senare år går det att hitta exempel på felfinneri. Idéhistorikern Andreaz Wasniowski menar att författaren Maja Hagerman i *Käraste Herman. Rasbiologen Herman Lundborgs gåta* (2015) tar sig ”stora friheter i sina tolkningar, på gränsen till att skildringen emellanåt blir rent fiktiv” (Wasniowski 2017a: 163; se även replikväxlingen Hagerman 2017; Wasniowski 2017b); historikern Johan Stenfeldt anser att journalisten Henrik Arnstads *Ålskade fascism: De svartbruna rörelsernas ideologi och historia* (2013) förhåller sig tendentiöst till tidigare forskning (Stenfeldt 2014); historikern Johanna Ringarp (2017) påtalar brister i metod i Inger Enkvist *De svenska skolreformerna 1962–1985 och personerna bakom dem* (2016); och historikern Klas Åmark (2014) kritiserar materiälläget i Daniel Suhonens *Partiledaren som klev in i kylan: Berättelsen om Juholts fall och den nya politiken* (2014).

En variant på felfinneri är då populärhistoriska publikationer kritiserar för att inte uppmärksamma den akademiska forskning de bygger på. Detta var fallet med journalisten Barbro Hedvalls *Vår rättmätiga plats: Om kvinnornas kamp för rösträtt* (2011) och sedermera dokumentären *Kvinnorna på fröken Frimans tid* (2016) som kritiserades för att plocka litet väl skamlöst ur historikerna Christina Florins och Josefin Rönnbäcks grundforskning (Wikander 2011; Östberg 2017). Även författaren Nina Burtons *Gutenberggalaxens nova: En essäberättelse om Erasmus av Rotterdam, humanismen och 1500-talets medierevolution* (2016) har kritiserats för att vila tungt på – utan att ge kredd till – litteraturvetaren Thomas Götselius avhandling *Själens medium: Skrift och subjekt i Nordeuropa omkring 1500* (2010) (Johansson 2016; se även replik i Burton 2016).

Vad gäller forskning om populärhistoria är det inget som går att reducera till felfinneri. På förekommen anledning understryker denna forskning att den inte syftar till att gå in med rödpennan. Istället handlar det om att ”förstå” populärhistoria i dess historiska och samhällsliga sammanhang. Historikern Fredrik Holmqvist vill med sin avhandling visa att populär-

historia under lång tid befunnit sig i ett spänningsfält mellan ”nytta och nöje, bildning och kommersialism, akademisk prosa och journalistisk prosa” och att hans studie kan ”bidra med ny och ökad förståelse av hur historia som samhällsfenomen fungerar” (Holmqvist 2016: 3–4). Och historikern Marianne Sjöland gör klart att hennes ingång inte är att ”finna faktafel och sticka hål på myter” eller att ”avslöja och justera föreställningar som står i skarp kontrast till vetenskapliga framtagna faktauppgifter” (Sjöland 2016: 12). Istället vill hon ta reda på ”vilka historiekulturella processer och strukturer som formar magasinens historieskrivning samt vilka funktioner historia fyller för redaktörer och skribenter” (Sjöland 2016: 13).

Samtidigt riskerar Holmqvists och Sjölands studier att tala mot sig själva då det är just relationen mellan akademisk historia och populärhistoria som ges en framskjuten plats i undersökningen. Dels genom att ge röst åt den myckna kritik av populärhistoriska produkter, dels genom att landa i slutsatser som kan uppfattas som en värdering av de populärhistoriska publikationernas grad av vetenskaplighet. Här visar Holmqvist att författaren Herman Lindqvists historieskrivning är mindre akademisk än Peter Englunds och Sjöland att brittiska populärhistoriska tidskrifter vilar tyngre mot forskningsfronten än deras svenska motsvarigheter.

Även min och Norrhems artikel kritiserade populärhistoria för brister ur akademisk synvinkel, dess många gånger otydliga maktperspektiv och bristande arkivstudier. Vårt recept var att förespråka en professionalisering av populärhistoria och uppmana fler akademiska historiker att delta i skrivandet. Baktanken var att akademiska historiker genom sin skolning har bättre metodologisk kompetens och att det förhoppningsvis skulle resultera i en populärhistoria av högre kvalitet.

Varför akademiska historiker – implicit eller explicit – vill kritisera populärhistoria för bristande vetenskaplighet är en intressant fråga. Här kanske aktörer på det populärhistoriska fältet inte ska känna sig särskilt utpekade eller ansatta, felfinneri är trots allt en framträdande aspekt av den vetenskapliga verksamheten. Vid granskningar av andras vetenskapliga alster är det just brister på alla nivåer som kommentatorer siktar in sig på: problemformuleringar, källhantering, förhållande till tidigare forskning, slutsatser, teori- och metodanvändning och så vidare. Oavsett om du är disputerad eller inte befinner du dig i ett ständigt pågående stålbad vid seminarier, peer review-processer, sakkunnigutlåtanden, recensioner och så vidare.

Jag kan konstatera att intentionerna bakom att förstå populärhistoria som historiskt och samhälleligt fenomen är goda, men att vi tenderar att falla in i ett läge där vi bedömer den efter samma måttstock som akademisk historie-

skrivning. Detta egentligen mot bättre vetande eftersom vi vet att det inte är dess funktion. Populärhistoria gör sällan anspråk på att vara akademisk historieskrivning och den vänder sig inte i förstone till en akademisk läsekrets.

Vad står populär för?

När tv-profilen Christopher O'Regan under den självpåtagna titeln "historiker" broderar ut kring svenskt 1700-tal eller när samhällsdebattören Johan Norberg signerar sina krönikor "idéhistoriker" sticker det i ögonen på en och annan akademisk historiker. De är ju inte disputerade! De förvanskar bilden av vad en historiker eller idéhistoriker är!

Begreppet "populär" är knepigt på grund av dess varierande betydelse och användning. Klart är att det kommer ur latinets *populus* som betyder folk. I detta rymms många av de spänningar som existerar kring begreppet. I vardagligt tal är ordet inte särskilt laddat och betyder ungefär "allmänt omtyckt". Spänningarna uppstår när man frågar sig för vem något är omtyckt; begreppet populär tycks implicera att det är vad som är omtyckt av folket. Vad som gör O'Regans och Norbergs version av historia populär är enligt denna logik att den faller folk på läppen.

Sammankopplingen mellan "populär" och "folk" ställer akademiska historiker i ett ofördelaktigt ljus. Att som akademisk historiker stå i opposition till populärhistoria riskerar att uppfattas som en distansering från vad som är folkligt. Om populärhistoria är ett uttryck för folket skulle det betyda att akademisk historia är ett uttryck för dess motsats: eliten, överheten. Även om forskare i regel köper beskrivningen av akademien som elitistisk – det är få som vill ha medioker eller lagom bra forskning och undervisning – är det inte lika bekvämt att ses som någon som står i motsatsställning till folket. Eventuellt kan det verka förmildrande att förhållandet mellan begreppen populär och folk inte är så enkelt.

Kulturvetaren Stuart Hall har diskuterat en mer konceptuell förståelse av begreppet populär (Hall 1981). Han menar att begreppet bör förstås som en arena där förhandlingar om vad som hör till folket äger rum. Vad som tillskrivs begreppet är enligt Hall föränderligt och förhandlingen en pågående process. Att mening förhandlas innebär att det existerar olika krafter som deltar i förhandlingen. Här lokaliserar han grovt sett två läger: Å ena sidan definieras det populära av folket. Folket har intresse av att definiera sig självt, att stå upp för sig självt, sina värden och praktiker. Å andra sidan definieras det populära av den kommersiella, politiska och kulturella makten. Antingen för ekonomisk vinning eller för elitens vilja att kontrollera och disciplinera de breda massorna.

Inte heller denna konceptuella förståelse av begreppet populär placerar forskare i särskilt ljus dager. Utan tvekan finns det anledning att förhålla sig skeptisk till populärhistoria för dess kommersiella sidor som i likhet med andra kapitalistiska uttryck bryr sig föga om andra värden än ekonomiska. Men att kritisera populärhistoria från den synvinkeln är också att säga att folket inte vet sitt eget bästa när de gillar vad de konsumerar. Att som forskare rida in på sin vita springare och förklara för folket att de blivit vilseledda kan säkert få den enskilda forskaren att känna sig rättskaffens, kanske till och med solidarisk, men frågan är hur givande det är analytiskt. Hall skriver: "Ultimately, the notion of the people as a purely *passive* outline force is a deeply unsocialist perspective" (Hall 1981: 232).

Begreppet populär har på senare år fått ökad relevans eftersom många av de totalitära, nationalistiska och högerextrema rörelser och partier runt om i världen betecknas populistiska. Det finns ingen enighet om vad populism är, eller rättare sagt: eftersom populism tar sig olika uttryck finns det skilda förståelser av vad det är. Vissa talar om populism som en stil, vilket öppnar upp för uttryck längs hela den politiska skalan – från vänster till höger – att falla under beteckningen. Kännetecknande för denna stil sägs vara anspråken på att representera folket, att värna nationen och att vurma för en stark ledare (Molyneux och Osborne 2017).

Vissa har sett populistiska rörelser och partier som ett hot mot demokratin, vilket bekräftas av utvecklingen i exempelvis Polen, Ungern och Turkiet. Men bilden är inte entydig. I en lång rad europeiska länder sitter populistiska partier i regeringsställning utan att utgöra något hot mot själva statsskicket. Vad som därför föreslagits är att det inte är demokrati som statsskick som nutidens populism vänder sig mot utan den liberala världsordningen (Krstev 2018: 105). Populister tenderar att vilja ersätta liberal demokrati med vad som beskrivs som en demokrati för folket (van Reybrouck 2018: 24). I den intellektuella debatten pågår diskussioner huruvida demokrati och liberalism förutsätter varandra eller om demokrati kan existera i andra former.

Relationen mellan populism och populärhistoria måste utrönas. På ytan förefaller de laborera med samma ingredienser: En nationalistisk historia för folket med fokus på starka ledare. Men det finns fler beröringspunkter. Forskares inställning till populism liknar i hög grad deras inställning till populärhistoria. När Sverigedemokraternas framgångar diskuteras har fokus inte sällan legat på att ta reda på vilka som röstar på partiet. Är det utbildade män? Globaliseringens förlorare? Landsbygden? Kreti och pleti? Förslag saknas inte. I detta ligger en föreställning om att folket inte vet sitt eget bästa

när de röstar som de röstar. Jag vill pröva tanken om det finns likheter mellan reaktionerna bland forskare att folk väljer fel parti och att de väljer fel historia.

Tidskriften *Populär historia* har enligt egen utsägo ”en folkbildande ambition” att presentera ett brett utbud av historia ”från forntid till 1900-tal”. Det ska vara hög kvalitet och lysande underhållning på samma gång (populärhistoria.se/om-populär-historia [2019-05-11]). Tidskriften *Historiskan*, å sin sida, beskriver sig som en ”genusmedveten historietidning som sätter kvinnorna i fokus”. Vidare beskrivs att varje nummer ”erbjuder mångfaldsperspektiv, intersektionalitet och en stor geografisk och tidsmässig spridning” som ”förhoppningsvis kan bidra till att kvinnorna blir mer synliga i vår gemensamma historieskrivning” (historiskan.se/om-historiskan [2019-05-11]).

Även om den självbild tidskrifterna saluför bör tas med en nypa salt är det intressant att båda knyter an till en traditionellt demokratisk diskurs om folkbildning och kvinnors inkludering. Referenser till folkbildning och kvinnors inkludering presenterar dem som något mer än skapare av en kommersiell produkt, det presenterar dem som en ideologisk aktör i samtiden. Nu ryggar någon tillbaka på att jag skriver ”ideologisk aktör”, men det är väl inte en alltför vågad gissning att båda tidskrifterna med sina profiler vill förmedla demokratiska värderingar. I en tid då nuvarande former av demokrati är satta under press blir denna observation viktig att ha med sig. Det uppstår här en potentiell konflikt mellan populism och populärhistoria. Populister hävdar ofta att den liberala världsordningen bara gynnar eliten och etablissemangen. Om det visar sig att populärhistoriska tidskrifter försvarar denna världsordning, vad händer då med anspråken på folklighet?

Samma person, olika tidskrifter

Låt mig diskutera några historiska personer som behandlas i både *Populär historia* och *Historiskan*. Personerna jag valt ut är Kleopatra VII, Jenny Nyström, drottning Kristina och Selma Lagerlöf. Skillnaderna mellan hur dessa personer framställs är inte milsvida, utan det handlar om mindre kvalitativa iakttagelser som går att göra. I flera fall är det samma skribent som står bakom artiklarna i båda tidskrifterna.

Trots små skillnader har jag funnit det stimulerande att jämföra hur samma historiska person presenteras i olika sammanhang. Kleopatra VII (69–30 f.v.t.) är en historisk person som behandlats återkommande i *Populär historia* och som även *Historiskan* ägnat en artikel åt. I augustinumret 2015 pryder den egyptiska drottningen omslaget till *Populär historia* med den tillhörande texten ”Drottningen bakom myten” (Klynne 2015). Temat för arti-

keln är att utröna vad som är vetenskapligt belagt kring hennes liv och leverne och vad som är del av en omfattande mytbildning.

Vad jag blir medveten om när jag läser om Kleopatra är att förekomsten av mytbildning är ett lockande tema i sig. Det spelar mindre roll att ambitionen är att ”avslöja” vad som är myt och verklighet. Att visa på användningen av Kleopatra i allsköns sammanhang är tillräckligt underhållande, från Plutarchos biografi årtiondena efter hennes död till porträtteringar i konst och dramatik under århundradenas gång. Trots att den verkliga historien om Kleopatra kan tyckas spektakulär nog, är det mytbildningen som först möter läsaren. På ett heluppslag sitter en barbröstad Kleopatra tillsammans med sin uppsattare och gepard och testar gift på slavar i Alexandre Cabanels målning *Cléopâtre essayant des poisons sur des condamnés à mort* från 1887. Även brödtexten tar avstamp i myten och refererar Plutarchos beskrivning av drottningens resa till Tarsos efter Julius Ceasars död:

Genom diset syns lättklädda flickor klättra omkring i riggen utstyrda till mytologiska väsen. På det förgyllda akterdäcket står nakna småpojkar med vingar på ryggen och fläktar skeppets ägarinna med väldiga strutsfjädrar. Och där, under ett guldstickat soltak, ligger Egyptens omsusade drottning Kleopatra utsträckt på en divan. Som ett mellanting mellan den grekiska kärleksgudinnan Afrodite och den egyptiska modergudinnan Isis är hon *dressed for success* inför det stundande mötet med den romerske härföraren Marcus Antonius. (Klynne 2015: 20)

Efter denna dos av mytologi är det svårt att skaka av sig bilden av Kleopatra som dekadent sexdrottning. Trots att det är samma skribent som står bakom texten – arkeologen Allan Klynne – är kontrasten till *Historiskans* artikel slående. Här är det John William Waterhouse målning av en imposant drottning sittande i sin tron som illustrerar artikeln (denna målning är istället problematisk för att den porträtterar en ljushyad drottning) (Klynne 2017). Och istället för Plutarchos erotiska fantasi inleds texten med en beskrivning av politikern Kleopatra:

Kleopatra föddes in i en extremt krävande roll i en orolig tid. [...] När Kleopatra ärvde tronen efter sin far var hon bara 18 år. Hennes liv och regering hängde på två saker: att oskadliggöra sina maktlystna yngre syskon, och att bevara Egyptens oberoende gentemot supermakten Rom. (Klynne 2017: 25)

När mytbildning inte ges samma direkta utrymme blir resultatet intressant nog att det är lättare att se drottningen ”bakom myten”. Inramningen i

Populär historia däremot är ambivalent och pendlar mellan att kritisera och attraheras av den traditionella bilden.

En liknande ambivalens går att iakttaga när konstnären Jenny Nyström ska porträtteras. Infallsvinkeln i *Populär historia* är att visa att Nyström var en respekterad konstnär i sin tid som målade annat än vykortsmotiv med tomtar på. På omslaget till decembernumret 2015 lanseras Nyström med texten ”Inte bara tomtetecknare”. Inne i tidskriften har denna vinkel emellertid fallit bort och hon presenteras istället med rubriken ”Mor till alla tomtarna” ihop med en bild på en tomte på ett hundspann som önskar god jul (Harrison Lindbergh 2015). *Historiskan* har samma ingång till sitt porträtt av Nyström, men lyckas bättre med bild- och rubriksättning (Danielsson 2017).

Ambivalensen är intressant och tåls att stanna upp vid. Det visar sig att denna ambivalens är ett grepp som – medvetet eller ej – återkommer med jämna mellanrum i *Populär historia*. När jag väl fått upp ögonen för det hittar jag artiklar om Jesus, Hitler, Karl XII på temat myt och verklighet (det finns säkert fler). Gemensamt för dessa artiklar är att källkritik används för att skapa spänning i berättelsen. Det leder inte nödvändigtvis till att en äldre version av historien avfärdas eller att tveklaktiga källor utesluts. Tvärtom används dessa för att konstruera en historieskrivning som pendlar mellan myt och verklighet. Historikern Susanne Popp har framhållit att populärhistoria ofta väljer ”a good story” i bemärkelsen icke upptagen av olika tolkningar (Popp 2014: 61), men min iakttagelse tycks delvis motsäga detta då det är just de olika tolkningarna som används för att skapa en god historia.

Om drottning Kristina är det idéhistorikern Karin Tegenborg Falkdalen som skriver i både *Populär historia* och *Historiskan* (Tegenborg Falkdalen 2014, 2016). Artiklarna skiljer sig såtillvida att i *Populär historia* är det omständigheterna som gjorde att Kristina blev regent som betonas medan i *Historiskan* är det Kristina som aktör som är ingången. I *Populär historia* står det att läsa: ”Kristina, sex år gammal, var den länk som skulle förena alla motstridiga intressen” (Tegenborg Falkdalen 2014: 30). I *Historiskan* inleds historien istället i Rom där Kristina efter att ha abdikerat försökte göra sig gällande politiskt: ”Om påven och de katolska stormakterna Frankrike och Spanien förväntat sig att Kristina skulle dra sig tillbaka till ett fromt, klosterliknande liv misstog de sig. Hon var nämligen fast besluten att fortsätta spela en huvudroll i den europeiska storpolitiken” (Tegenborg Falkdalen 2016: 18). Genom att utgå från den vuxna personen är det lättare att skriva fram henne som aktör i egen sak.

Det sista stoppet i jämförelsen mellan hur historiska personer behandlas är

Selma Lagerlöf. I *Historiskan* är det privatpersonen Lagerlöf och hennes kärlekar Valborg Olander och Sophie Elkan som står i förgrunden (Stenberg 2016). Man skulle kunna tro att det är förutsättningarna för en kvinna att leva i samkönade relationer vid ingången till 1900-talet som artikeln avser behandla. Det visar sig emellertid att syftet är att nyansera bilden av Lagerlöf som stor författare och nationalhjälte. Här framträder en kontrollerande och grinig författare med orimliga krav på sin älskade Olander:

Olander tog sig allt fler uppgifter att hjälpa Lagerlöf. Hon renskrev, korrigerade och gav råd vad gällde texterna. Hon svarade på brev, ordnade affärer och annat praktiskt. Det är svårt att förstå hur hon hann med allt. Mot slutet av 1903 tröttnade Olander på att komma i andra hand och ville ta en tjänst i Stockholm. Då blev Lagerlöf rädd och förtvivlad. Hon hotade, bönade och bad. Frågan avhandlades under lång tid. (Stenberg 2016: 64)

Greppet är lovvärt för att det i populärhistorisk form nyanserar bilden av Lagerlöf, på liknande sätt som fruar till framträdande historiska män som Einstein, Freud och Marx använts för att relativisera och kontextualisera det manliga geniet. Baksidan är att det är en tämligen liten del av Lagerlöfs liv och leverne som behandlas. Trots att det är privatpersonen som fokuseras är det tveksamt om perspektivet kan kallas biografiskt.

Artikeln i *Populärhistoria* är mer omfattande och behandlar Lagerlöfs liv och författarskap ur olika perspektiv. Här avhandlas författarens uppväxt i ett bättre bemedlat hem med högläsning och hemundervisning. Artikeln täcker hela levnadsförloppet och diskuterar både personen och författaren. Lagerlöfs privatliv belyses jämte hennes professionella liv: författarskapet, rollen som ledamot i Svenska Akademien och hennes engagemang i den kvinnliga rösträttsrörelsen (Ulvros 2014).

Även om jag värjer mig mot att bedöma artiklarna utifrån vetenskapliga normer väcker fallet Lagerlöf en fråga hos mig: Är det bättre med ett snävt perspektiv som tillför ”ny kunskap” om ett av Sveriges största författarskap? Eller är det bättre med en rik och nyanserad bild som presenterar gammal skåpmat? Artikeln i *Historiskan* är genrebrytande genom sitt akademiska anslag, men ställer också krav på läsarnas förkunskaper.

Den historiska typen

När dessa biografiska porträtt läggs bredvid varandra väcks frågan vad de representerar. På ett grundläggande plan kan väl konstateras att varje tid har behov av sin typ av hjälteporträtt och förebilder. *Historiskan* skiljer sig inte

nämnavert från *Populär historia*. Det populärhistoriska greppet är detsamma, otaliga biografiska artiklar varvas med intresseväckande reportage om fotboll, stridsflyg, folkrörelser, sprit med flera. Mina iakttagelser är i linje med historikern Sidsel Erikson som menar att det inte finns någon inneboende motsättning mellan historiska biografier om män respektive kvinnor (Eriksen 1996). Däremot kan konstateras att kvinnobiografier kvantitativt varit eftersatta, att de kvinnor som ägnats en biografi fortfarande är få även om trenden är att det ökar (Nyström och Norrhem 2011). De senaste åren har historiska personer från Kata Dalström till Gudrun Schyman varit föremål för längre biografier. Och projektet *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon* tillför en stor mängd (i dagsläget ett tusental) kortare biografiska teckningar över historiska kvinnor.

Det Eriksen framhåller är att kvinnohistorisk forskning vitaliserat biografigenren genom att det uppstått en hel radda nya personer att skriva om. Istället för att skriva en femtioelfte biografi över en kung, statsminister eller fältherre, har det gått att hitta intressanta livsöden som tidigare inte behandlats biografiskt. Skildringen av dessa livsöden har inte sällan synliggjort maktstrukturer kopplade till kön; kvinnobiografier har mer eller mindre automatiskt inkluderat det historikern Gunhild Kyle benämnde ”en problematisering av kvinnsituationen” (Kyle citerad i Hagemann 1991: 66).

Samtidigt undrar jag om en kvinnohistorisk populärhistoria som lägger sig för nära genrekonventionerna får svårt ”att komma till Scott” (för att låna historikern Sara Edenheims fyndiga formulering), det vill säga får svårt att inkludera poststrukturella perspektiv på kön (Edenheim 2012). I diskussioner kring biografigenren har det föreslagits att den fört en undanskymd tillvaro i ett poststrukturellt tidevarv, att det setts som omodernt och problematiskt att fokusera på enskilda livsöden. Enligt historikerna Alf W. Johansson och Maria Sjöberg ska emellertid biografigenren rannsakat sig själv, och idag sägs det vara vanligare att biografiförfattare tar ställning till frågor rörande kunskapande om *den andre* (Johansson 2011; Sjöberg 2014b).

Även om jag är tveksam till hur väl detta står sig som en beskrivning av populärhistoriska tidskrifter vill jag mena att additiv kvinnohistoria på många sätt fortfarande har en subversiv potential. *Historiskans* existens visar att det fortfarande är omvälvande att berätta om att kvinnor också spelat fotboll, flugit stridsflyg, organiserat sig och supit. På samma sätt verkar porträtteringen av historiska kvinnor i rollen som ”politikern”, ”kungligheten”, ”konstnären”, ”revolutionären”, ”pionjären” spela en fortsatt viktig genuspolitisk funktion. Båda exemplen för in kvinnan som möjlig subjektsposition på områden traditionellt dominerade av män; additiv kvinnohistoria synliggör maktordningar enbart genom ämnesvalen (Sangster 2011; Nyström 2015).

Men det är också här som den feministiska paradoxen aktualiseras. En kvinnlig pionjär är rimligtvis inte en mindre problematisk historisk konstruktion än en manlig dito. Som Sjöberg annorstädes framhållit är pionjärberättelserna ett slags hjältesagor som säger litet om den faktiska historiska personen. Och även i de fall bilden stämmer bör vi fråga oss vilka kriterier vi satt upp för att bli ihågkommen: "[...] att under svåra omständigheter ha utfört en livsgärning som banat väg för efterkommande" (Sjöberg 2014a: 212). När *Historiskan* presenterar konstnärerna Hilma af Klint och Frida Kahlo med de bombastiska anslagen "Abstrakt pionjär: Hilma af Klints målningar gömdes för eftervärlden" och "Frida: Radikal revolutionär i konsten och livet" undrar jag således om dessa inramningar bryter eller förstärker existerande normer (Fagerström 2016; Laestadius Larsson 2017; för en diskussion om bilden av af Klint, se Hodén kommande avhandling).

Därmed kan Edenheims uppmaning om att komma till Scott konkretiseras. Exempler där kvinnor spelar rollen som en viss historisk typ visar att en dekonstruktion av kön förutsätter en diskussion av skillnadsskapande. Om en sådan diskussion uteblir riskerar den historiska typen att förstås inom ramen för dominerande ordningar. Resultatet blir att en förment välmenande additiv kvinnohistorieskrivning reproducerar snarare än ifrågasätter föreställningar om kön. Historikern Joan W. Scott uttrycker sig på följande sätt: "Making visible the experience of a different group exposes the existence of repressive mechanism, but not their inner workings or logics; we know that difference exists, but we don't understand it as relationally constituted" (Scott 1991: 779). Artiklarna jag refererar till om af Klint och Kahlo ska naturligtvis ses som en redaktionell produkt där rubriksättning och brödtext ger upphov till liknande dissonans som jag ovan uppmärksammar gällande Kleopatra VII och Jenny Nyström.

Postskriptum

Det var eftervalsanalys i Sverige när jag inför KvinnSams 60-årsfirande förberedde det föredrag som denna essä bygger på (Nyström 2018). Sverigedemokraterna var besvikna över valresultatet och dåvarande gruppledaren Mattias Karlsson publicerade ett längre inlägg på sociala medier där han menade att "vår kultur och nations överlevnad" står inför två val: "seger eller död" (Habul 2018). Inlägget var illustrerat med en målning av knäböjande karoliner. Samtidigt satt jag nere i Umeå universitetsbiblioteks magasin och vred och vände på nummer av *Populär historia* och *Historiskan*. Plötsligt sprang jag på ett reportage från 2005 om Björn Borgs finalvinst mot John McEnroe, Wimbledon 1980. Rubriken löd: "Döda eller dödas" (Adams

2005). Ordalydelseernas likhet är naturligtvis en slump, men jag kunde inte låta bli att tänka att Karlssons inlägg i sociala medier inte enbart sörjde ett dåligt valresultat, utan även förlusten av en viss typ av maskulinitet.

När jag sedan kom fram till årgång 2017 av samma tidskrift upptäckte jag att man där valt att skriva om Borg igen, men nu om finalförlusten året därpå under rubriken ”Mr Cool [Björn Borg] brände ut sig” (Holmgren 2017). En tanke som slog mig var att den antidemokratiska diskurs som rubriken från 2005 skrev in sig i blivit daterad. Idag när många uppfattar demokratin som hotad är det inte lika självklart att anspela på antidemokratiska ämnen som ”kungar och krig” i en tidskrift med ”folkbildande ambitioner”. När ledande representanter för ett politiskt parti i Sveriges riksdag använder sig av krigsmetaforik för att beskriva läget i landet har det blivit tvetydigt att använda liknande inramningar i en demokratisk tidskrift. Hjälten – Björn Borg i detta fall – plockas således ned från sin piedestal, och kvar blir en historieskrivning som betonar människan av kött och blod, som gör folk av hjälten.

Tack

Essän bygger på ett föredrag som hölls vid KvinnSams 60-årsjubileum den 26 oktober 2018. Tack till arrangörerna Anna Johansson, Moa Bergkvist och Linda Börjesson för inbjudan och för ett roligt arrangemang. Tack även till Synne Myrebøe och Henrik Åström Elmersjö för värdefulla synpunkter på texten.

Referenser

- Adams, Tim (2005) Döda eller dödas. *Populär historia* (7–8): 56–64.
- Burton, Nina (2016) Jag hyllar gärna Thomas Götselius. *Aftonbladet* 20 november 2016.
- Danielsson, Katarina (2017) Mer än bara tomtar. *Historiskan* (4): 28–33.
- de Vivo, Lucas (2019) Allt om historia läggs ned. *Medievärlden* 22 februari 2019.
- Edenheim, Sara (2012) Att komma till Scott. Teorins roll inom svensk genushistoria. *Scandia* 78(2:S): 22–32.
- Englund, Peter (1994) Historien enligt Herman. Peter Englund hittar minst 140 fel i en epok. *Expressen* 26 september 1994.
- Eriksen, Sidsel (1996) Biografier som lakmus-papir: overvejelser omkring den socialhistoriske biografi. *Historisk tidsskrift* 96(1): 160–183.
- Fagerström, Linda (2016) Revolutionären Frida. *Historiskan* (4): 16–23.
- Habul, Kenan (2018) SD:s Mattias Karlsson: "Finns bara två val – seger eller död". *Aftonbladet* 12 september 2018.
- Hagemann, Gro (1991) Om å gjøre det enkle komplisert og det usynlige synligt: noen dilemmaer i kvinnehistorien. Christian Kvium och David Kirby (red) *Historien og historikerne i Norden efter 1965: oplæg fra den 21. Nordiske fagkonference i historisk metodlære, Åland, 27–31 maj 1989*. Århus: Aarhus universitetsforlag.
- Hagerman, Maja (2017) Rasbiologin och forskningsperspektiven: genmäle till Andreez Wasniowski. *Historisk tidsskrift* 137(3): 485–495.
- Hall, Stuart (1981) Notes on deconstructing "the popular". Raphael Samuel (red) *People's history and socialist theory*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Harrison Lindbergh, Katarina (2015) Mor till alla tomtarna. *Populär historia* (12): 52–57.
- Hirdman, Yvonne (1992) Vad är kvinnohistoria? Sonja Falk-Thaning (red) *Kvinnohistoria: om kvinnors villkor från antiken till våra dagar*. Stockholm: Utbildningsradion.
- Historiskan*. Om *Historiskan*. historiskan.se/om-historiskan. [2019-05-11]
- Hodén, Tintin (kommande avhandling) *Motsättningarnas museum: ståndpunkter, hotbilder och museiideal i dagspressens skildringar av Moderna museet*. Linköping: Linköpings universitet.
- Holmgren, Pontus (2017) Mr Cool brände ut sig. *Populär historia* (7): 28–35.
- Holmqvist, Fredrik (2016) *Populärhistoriens tjusning och kraft: Peter Englund och Herman Lindqvist i svensk historiekultur 1988–1995*. Umeå: Umeå universitet.
- Johansson, Alf W (2011) Biografin och den svenska historievetenskapen. Henrik Rosengren och Johan Östling (red) *Med livet som insats: biografien som humanistisk genre*. Lund: Sekel.
- Johansson, Sven Anders (2016) Ni fattar ingenting. *Aftonbladet* 28 november 2016.
- Klynne, Allan (2015) Drottningen bakom myten. *Populär historia* (8): 18–30.
- Klynne, Allan (2017) Bilden av Kleopatra. *Historiskan* (2): 24–27.
- Krastev, Ivan (2018) *Efter Europa*. Göteborg: Daidalos.
- Laestadius Larsson, Anna (2017) Hilma af Klints abstrakta universum. *Historiskan* (3): 16–23.
- Larsson, Simon (2014) Recension av Eva Kingsepp och Tanja Schult (red), Hitler för alle. *Historisk tidsskrift* 134(1): 120–123.

- Molyneux, Maxine, Thomas Osborne (2017) Populism: a deflationary view. *Economy and Society* 46(1): 1-19.
- Nyström, Daniel (2015) *Innan forskningen blev radikal: En historiografisk studie av arbetarhistoria och kvinnohistoria*. Malmö: Universus Academic Press.
- Nyström, Daniel (2018) Om populärhistoriska biografier. *UR – Samtiden: Kvinnohistoriskt arkiv*. Ansvarig utgivare: Ami Malmros (<https://urskola.se/Produkter/209525-UR-Samtiden-Kvinnohistoriskt-arkiv-Om-popularhistoriska-biografier>) [2019-05-12].
- Nyström, Daniel, Svante Norrhem (2011) Arkiv och perspektiv: finns det en motsättning mellan populärhistoria och genushistoria? *Scandia* 77(2): 144-154.
- Popp, Susanne (2014) Popular history magazines between transmission of knowledge and entertainment – some theoretical remarks. Popp, Susanne, Schumann, Jutta och Hannig, Miriam (red) *Commercialised history: popular history magazines in Europe*. Bern: Peter Lang.
- Popp, Susanne, Schumann, Jutta och Hannig, Miriam (red) (2014) *Commercialised history: popular history magazines in Europe*. Bern: Peter Lang.
- Populär historia*. Om *Populär historia*. popularhistoria.se/om-popular-historia [2019-05-11].
- Ringarp, Johanna (2017) Tesdrivande om det svenska kunskapsfallet. *Respons* (2): 50-51.
- Sangster, Joan (2011) Reflections on thirty years of women's history. Sangster, Joan (red) *Through feminist eyes: essays on Canadian women's history*. Edmonton: AU Press.
- Scott, Joan W (1983) Women in history: the modern period. *Past and Present* 101: 141-157.
- Scott, Joan W (1991) The evidence of experience. *Critical Inquiry* 17(4): 773-797.
- Sjöberg, Maria (2014a) Ellen Fries och pionjärberättelsen. Maria Sjöberg (red) *Personligt talat: biografiska perspektiv i humaniora*. Göteborg: Makadam.
- Sjöberg, Maria (2014b) Personligt talat: biografiska perspektiv i humaniora. Sjöberg, Maria (red) *Personligt talat: biografiska perspektiv i humaniora*. Göteborg: Makadam.
- Sjöland, Marianne (2016) *Historia från tidskriftsredaktionen: en komparativ studie av Populär historias och History today's historieskrivning*. Lund: Lunds universitet.
- Stenberg, Lisbeth (2016) Selma & Valborg – en kärlekshistoria. *Historiskan* (2): 60-65.
- Stenfeldt, Johan (2014) Recension av Henrik Arnstad, Älskade fascism. *Historisk tidskrift* 134(4): 768-770.
- Tegenborg Falkdalen, Karin (2014) Fostrad till kung. *Populär historia* (specialnr 1): 30-35.
- Tegenborg Falkdalen, Karin (2016) Kontroversiella Kristina. *Historiskan* (3): 16-23.
- Ulvros, Eva Helen (2014) Banbrytande författare blev nationalikon. *Populär historia* (12): 18-28.
- van Reybrouck, David (2018) *Emot allmänna val: ett anspråkslöst förslag om att rädda demokratin*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Wasniowski, Andreaz (2017a) Recension av Maja Hagerman, Käraste Herman. *Historisk tidskrift* 137(1): 162-165.
- Wasniowski, Andreaz (2017b) Replik på Maja Hagermans genmäle. *Historisk tidskrift* 137(3): 496-501.
- Wikander, Ulla (2011) När kvinnorna fick röst. *Ordfront magasin* (6): 44.

Åmark, Klas (2014) Bra debattinlägg, men som historieskrivning inte övertygande. *Respons* (6): 41–42.

Östberg, Kjell (2017) Kattis Ahlström sviker kvinnorna. *Expressen* 2 januari 2017.

Daniel Nyström

Postdoktor vid Umeå Centre for Social Studies Didactics (UmSOD),

Umeå universitet

daniel.nystrom@umu.se